

Raamleerplan

Drama

Inhoudsopgave

0 De totstandkoming van de raamleerplannen	2
1 Belang van dramaonderwijs	3
2 Kerndoelen primair onderwijs	3
3 Structuur dramaonderwijs	4
4 Overzicht Culturele competenties	5
5 Van raamleerplan naar leerdoelen	10
6 Raamleerplan dramaonderwijs	11
6.1. Raamleerplan dramaonderwijs, groep 1 - 2	14
6.2. Raamleerplan dramaonderwijs, groep 3 - 4	15
6.3. Raamleerplan dramaonderwijs, groep 5 - 6	16
6.4. Raamleerplan dramaonderwijs, groep 7 - 8	17
Geraadpleegde bronnen	19
Colofon	20

0 De totstandkoming van de raamleerplannen

De gemeente Amsterdam en de Amsterdamse schoolbesturen willen alle leerlingen in het basisonderwijs structureel in aanraking brengen met kunst en cultuur. Zij willen dat de kunstvakken worden aangeboden in doorgaande leerlijnen en hebben daarom in 2010 het Basispakket Kunst- en Cultuureducatie ontwikkeld. In dit Basispakket is een aantal voorzieningen opgenomen die scholen helpen hun cultuurprogramma op te zetten. Mocca heeft voor verschillende kunstdisciplines en cultureel erfgoed raamleerplannen ontwikkeld die de scholen ondersteunen bij de inrichting van hun cultuuronderwijs. Zij heeft daarvoor gesproken met vak- en groepsleerkrachten uit het Amsterdamse primair onderwijs en met medewerkers van Amsterdamse culturele instellingen. Daarnaast heeft zij verschillende bronnen gebruikt. Zie daarvoor de bronvermelding achter in het raamleerplan.

Mocca heeft raamleerplannen ontwikkeld voor muziek, beeldend onderwijs, cultureel erfgoed, drama en dans. De raamleerplannen zijn bestemd voor alle groepen in het primair onderwijs. Mocca wil daarmee komen tot een gezamenlijk taal- en gesprekskader voor samenwerking, en zorgen voor maatwerk tussen de culturele instellingen en het primair onderwijs. De raamleerplannen zijn geen lesmethodes, maar instrumenten voor scholen, groeps- en vakleerkrachten waarmee zij hun eigen visie kunnen omzetten in een gestructureerd plan. Met het oog op de culturele competenties die leerlingen kunnen verwerven, heeft Mocca per twee leerjaren vakgerichte leerdoelen geformuleerd. Daarbinnen kunnen scholen in elk afzonderlijk vakgebied eigen accenten leggen voor verdieping.

Bij de totstandkoming van de raamleerplannen is rekening gehouden met de rijke culturele omgeving waarin de Amsterdamse leerlingen zich ontwikkelen. Mocca heeft bewust gekozen voor een algemene beschrijving van de doelen in de raamleerplannen, opdat scholen die zelf al veel hebben ontwikkeld op het gebied van cultuuronderwijs kunnen toetsen of hun activiteiten passen binnen die doelen. De raamleerplannen zijn beslist niet bedoeld als keurslijf. Aan de hand van deze raamleerplannen kunnen ook culturele instellingen hun passie en vakmanschap verbinden met het cultuuronderwijs van scholen en de ontwikkeling van kinderen.

Leerplankader kunstzinnige oriëntatie versus raamleerplannen Mocca

In het voorjaar van 2014 heeft SLO het leerplankader kunstzinnige oriëntatie gepubliceerd. Deze versie van het SLO-leerplankader is in de eerste plaats bedoeld voor culturele instellingen en steuninstellingen waar vakdocenten werkzaam zijn. De raamleerplannen van Mocca zijn bedoeld voor groeps- en vakleerkrachten en het culturele veld.

De uitgangspunten en beschreven doelen van de raamleerplannen vallen binnen het leerplankader en voldoen daarmee aan de kerndoelen voor kunstzinnige oriëntatie. Bij het SLO-leerplankader ligt de nadruk vooral op het creatieve proces terwijl in de raamleerplannen de ontwikkeling van de culturele competenties centraal staan.

Op <http://kunstzinnigeorientatie.slo.nl/> kunt u het leerplankader kunstzinnige oriëntatie van SLO vinden.

Op www.basispakketamsterdam.nl kunt u alle raamleerplannen vinden en een objectieve vergelijking tussen het SLO-leerplankader en de raamleerplannen van Mocca.

1. Belang van dramaonderwijs

Drama betekent in het Grieks 'handeling' en bij dramaonderwijs gaat het over spelen, over het dramatische spel, over 'doen-alsof'.

Drama is te vinden in boeken, films, poëzie en vertellingen. Kinderen komen vormen van drama tegen op televisie, op school en soms op straat of in het theater. Zij worden erdoor geraakt omdat zij zich erin herkennen en worden meegenomen in de wereld van verbeelding en verwondering.

Door zelf te spelen en door te kijken naar theater leren kinderen relaties te leggen tussen de verbeelde werkelijkheid en de dagelijkse werkelijkheid. Zij krijgen inzicht in de opbouw van een rol en de overdracht naar publiek. Zij ervaren dat een theaterstuk wordt vormgegeven en betekenis krijgt dankzij het geheel van spel, decor, kostuums, geluid en licht. Zij maken kennis met professioneel theater, met aan het theater gerelateerde beroepen, zoals acteur, theatermaker, schrijver enzovoort, en met de manier waarop een voorstelling tot stand komt.

Dramaonderwijs levert een bijzondere bijdrage aan de ontwikkeling van een kind. Het heeft een positieve invloed op de concentratie, op taal en communicatie, en op de sociale cohesie binnen de groep. Kinderen beleven spelplezier in de groep. Hun zelfbewustzijn en hun respect en waardering voor zichzelf en anderen groeien. Drama-activiteiten vinden vrijwel altijd plaats in groepsverband. Kinderen werken samen en leren op elkaar in te spelen, en beleven plezier aan het met elkaar creëren van een verbeelde wereld.

Drama doet een groot beroep op het inlevingsvermogen, op het vermogen om te improviseren en op het vermogen om problemen op te lossen. Door te leren kijken en de werkelijkheid te ervaren en te interpreteren kan een kind een gebeurtenis of personage uitbeelden. Het leert zich bewuster open te stellen voor de ander en zich in hem of haar te verplaatsen. Drama biedt een kind ook de kans om even aan de dagelijkse werkelijkheid te ontsnappen, doordat het zich kan inleven in een personage en zich daarachter kan verschuilen. Zo kan een onderwerp dat emoties oproept bij een kind door een rollenspel bespreekbaar worden gemaakt in de klas. Het gaat dan namelijk niet meer over het kind zelf.

Een kind leert gebruik te maken van de expressiemogelijkheden van zijn lichaam, stem, taal, mimiek en houding, en verbetert zodoende zijn presentatievaardigheden zowel verbaal als non-verbaal. Het gebruikt deze vaardigheden bij zijn of haar presentaties, bijvoorbeeld in spreekbeurten, in zelfgemaakte videoclips, in de maandafsluiting of in de eindvoorstelling. In een dramalessen doen alle kinderen op hun eigen niveau mee, waardoor verborgen talenten alle kans krijgen om aan de oppervlakte te komen.

2. Kerndoelen primair onderwijs (2006)

De raamleerplannen zijn gebaseerd op de kerndoelen voor kunstzinnige oriëntatie. Het basisonderwijs bevordert een brede vorming van kinderen. Kerndoelen zijn streefdoelen: ze beschrijven wat kinderen moeten leren om te kunnen functioneren in de maatschappij en om zich verder te kunnen ontwikkelen in het vervolgonderwijs. Voor alle kerndoelen geldt dat het onderwijs zich richt op de emotionele en verstandelijke ontwikkeling, op de ontwikkeling van creativiteit en op het verwerven van onder meer culturele vaardigheden van kinderen.

Kerndoelen in het leergebied kunstzinnige oriëntatie:

- 54 *De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om ermee te communiceren.*
- 55 *De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.*
- 56 *De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.*

Emotionele en creatieve ontwikkeling en het aanleren van culturele vaardigheden zijn niet voorbehouden aan het leergebied kunstzinnige oriëntatie, maar maken deel uit van het totale onderwijs van elke basisschool. Voor alle doelen die scholen zich stellen geldt dat zij de verschillende leergebieden zoveel mogelijk op elkaar moeten afstemmen, in samenhang met elkaar moeten aanbieden en moeten verbinden met de belevingswereld van de leerlingen. Aandacht voor cultuur is dus niet beperkt tot cultuuronderwijs. Bij de specifieke leergebieden worden extra kerndoelen benoemd die inhoudelijke relaties hebben met cultuuronderwijs.

3. Structuur dramaonderwijs

'Drama' bestaat uit spel waarbij het lichaam en spelvaardigheid worden ingezet, en uit theater waarbij dit spel samen met decor, kostuum, licht en geluid de scènes vormgeven.

Spel

Door het 'doen-alsof-spel' creëren kinderen een spelwerkelijkheid. De verbeelding van een verhaal, een gebeurtenis of een personage krijgt vorm bij drama door het inzetten van lichaam (houding, mimiek, stem, beweging) en spelvaardigheid. Daarmee creëren kinderen een nieuwe werkelijkheid, die zij verbeelden door in hun spel gebruik te maken van herinnering, inleving of door zich een andere werkelijkheid voor te stellen. Zo ontdekken leerlingen om op een nieuwe manier tegen dingen aan te kijken, waarbij zij hun fantasie gebruiken.

Vormgeving

De spelelementen van de vijf W's vormen de basis bij het vormgeven van theater. Een scène van een verhaal of situatie krijgt vorm door het gebruik van een rijk scala van spelvormen en door de inzet van vormgevingsaspecten als decor, kostuum, attributen, licht, geluid en nieuwe media. Met hun verbeeldingskracht en met de inzet van theatrale middelen als kostuums (bijvoorbeeld een jas of een bril) en attributen (bijvoorbeeld een lamp) creëren kinderen een andere werkelijkheid. Met deze vormgevingselementen, waaronder ook de speelstijl, het samenspel en de handeling, geven kinderen betekenis aan een scène of aan een verzameling van scènes en maken zij theater.

De vijf *spelelementen* van dramaonderwijs zijn:

Wie	personages
Wat	het verhaal, de gebeurtenis
Waar	plek van handelen
Waarom	oorzaak of conflict
Wanneer	tijdstip van handeling

Voor het uitwerken van ideeën over vormgeving, verhaalelementen en spelvormen kunnen kinderen zich laten inspireren door gewaarwordingen, gevoelens, teksten, thema's, informatie, beelden uit de actualiteit (tv, YouTube) en elementen uit andere kunstdisciplines.

Kinderen interpreteren wat zij zien en beleven, wat tot uitdrukking komt in hoe zij vormgeven aan zichzelf en de ander. Zij moeten daarbij gaan inzien welke effecten hun vormgeving heeft en waartoe een wijziging van die vormgeving leidt. Daarmee leren zij open te staan voor verschillende interpretaties van een spelmoment of voorstelling, zowel tijdens het zelf spelen als tijdens het kijken naar het toneelspel van elkaar en dat van anderen.

4. Overzicht culturele competenties

Bij de raamleerplannen is de ontwikkeling van het kind als uitgangspunt genomen. In 2009 ontwikkelde Cultuurmij Oost (voorheen Stichting Edu-art), de provinciale instelling voor cultuureducatie in Gelderland, C-Zicht. Hierin staan 7 competenties beschreven die de culturele ontwikkeling van leerlingen kenmerken. Deze competenties vormen de basis voor de raamleerplannen en verbinden de verschillende disciplines binnen cultuuronderwijs. Samen met de kerndoelen voor het basisonderwijs vormen de culturele competenties de basis voor alle leer- en vakgebieden van cultuuronderwijs.

De voordelen van werken vanuit culturele competenties zijn:

- gemeenschappelijk taal: de leerkracht denkt in pedagogisch-didactische termen, kunstenaar in artistieke termen, nu toegespitst op de ontwikkeling van kind
- vakoverstijgend werken: verschillende vakgebieden werken samen vanuit een thema, probleem of onderwerp

Een competentie is een samenhangend geheel van vaardigheden, kennis en houding: iets kunnen, iets kennen en aangesproken worden op je houding. Een culturele competentie geeft aan wat een leerling ontwikkelt door middel van kunst en cultuur. In dit raamleerplan wordt ervan uitgegaan dat de leerling zich vijf culturele competenties eigen maakt omdat die specifiek zijn voor cultuuronderwijs. Het ontwikkelen van het receptief, onderzoekend, creërend, reflectief en presenterend vermogen vormt de kern van de raamleerplannen. Algemene competenties zijn het vermogen tot zelfstandig werken en het vermogen tot samenwerken.

Overzicht culturele competenties

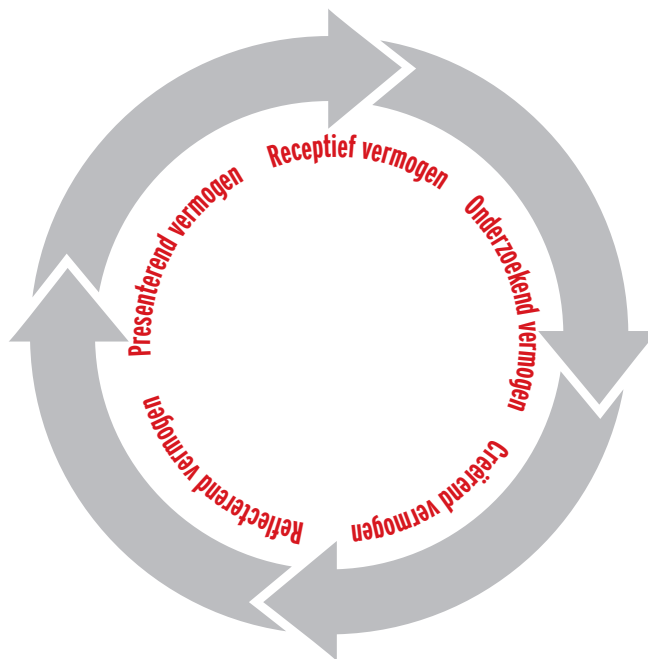
Competentie	Definitie	Toelichting
Receptief vermogen	De leerling kan zich openstellen voor cultuuruitingen.	De leerling ervaart en beleeft de sensatie van de fysieke waarneming bij kunst en cultuur. Hij kan geraakt worden door kunstuitingen en vergroot zijn verbeeldingskracht. De leerling kan kenmerken van cultuuruitingen herkennen en benoemen.
Onderzoekend vermogen	De leerling kan informatie over cultuuruitingen zoeken, deze cultuuruitingen in zich opnemen en toepassen in eigen werk.	De leerling verkent en onderzoekt cultuuruitingen en de culturele omgeving. Hij kan experimenteren met materialen en technieken om zich cultureel te uiten.
Creërend vermogen	De leerling denkt, creëert en produceert.	De leerling geeft zijn gevoelens, ervaringen en ideeën vorm met kunstzinnige middelen. Hij kent het vak en beheerst daarvoor de vaardigheden en heeft de juiste houding om het vak uit te oefenen. Hij vergroot zijn verbeeldingskracht. Hij onderzoekt, experimenteert en reflecteert bij het maken van creatief werk en hij gebruikt de feedback die hij krijgt over zijn werk.
Reflecterend vermogen	De leerling kan cultuuruitingen van zichzelf en anderen analyseren, interpreteren en waarderen.	De leerling kijkt, onderzoekt en denkt na bij zelf gecreëerd werk en dat van anderen. Hij vormt zich een mening bij werk dat hij zelf heeft gecreëerd en werk van anderen. Hij kan reageren en hij kan emoties uiten en die vergelijken met de emoties van anderen. Reflecteren komt voor in alle fasen van creatief werk en kan leiden tot een filosofisch gesprek.
Presenterend vermogen	De leerling kan cultuuruitingen van zichzelf en anderen presenteren en toelichten.	De leerling ervaart de sensatie van het presenteren van eigen vormgegeven werk. Hij presenteert eigen of andermans creatief werk en verbeeldt of verwoordt de bedoeling van de maker.

Algemene competenties

Competentie	Definitie	Toelichting
Zelfstandig vermogen	De leerling kan cultuureducatieve activiteiten plannen en organiseren.	De leerling kan zijn creatief proces sturen en zich concentreren op werk. Hij kan onderbouwde keuzes maken Hij kan een zelfstandige bijdrage leveren aan zijn eigen ontwikkeling en het groepsproces.
Samenwerkend vermogen	De leerling kan samenwerken bij het maken van een gezamenlijk product.	De leerling kan luisteren naar anderen en kan beslissingen nemen in de samenwerking. Hij kan kritiek leveren, ontvangen en omzetten in verbeterpunten Tijdens het werk kan hij afstemmen op anderen, taken en rollen accepteren en zich houden aan groepsafspraken.

Bron: C-Zicht, werken met culturele competenties Cultuurmij Oost (voorheen EDU-ART), 2009

De algemene competenties worden niet per leerjaar in doelen uitgewerkt.

Toelichting competenties

De competenties zijn voor de helderheid onderscheiden, maar in de praktijk worden verschillende vermogens tegelijkertijd aangesproken en ontwikkeld. In een optimaal cultureel programma wordt de hele cyclus doorlopen met accenten op creëren, waarnemen, reflecteren en onderzoeken. Het is geen lineair proces, maar meer een proces van voortdurende beïnvloeding in alle fases van het creatief proces.

In het leerplankader kunstzinnige oriëntatie voor primair onderwijs (SLO 2014) is het cyclische creatieve proces als één van de uitgangspunten genomen. Tijdens het leerproces dat zo op gang wordt gebracht verwerft de leerling kennis, vaardigheden en attitudes over kunst en cultuur. Dit zijn de culturele competenties. De begrippen die gebruikt worden voor de verschillende competenties zijn onder te brengen bij de terminologie die het SLO in haar leerplankader hanteert.

Leerplankader SLO	Raamleerplan
Oriënteren	Receptief vermogen
Onderzoeken	Onderzoekend vermogen
Uitvoeren	Creërend vermogen
	Presenterend vermogen
Evalueren	Reflecterend vermogen

Bij drama gaan creërend, receptief en presenterend vermogen als vanzelf samen. Bij het presenterend vermogen komen het creërend, het receptief en het reflectief vermogen samen. De leerling ontwerpt en speelt een scène voor publiek en tijdens het 'maakproces' is er een voortdurende wisselwerking van denken, doen en reflecteren. De leerling reflecteert op zijn eigen spel en op dat van anderen en geeft daaraan betekenis. Bij presentaties van anderen kan het om zowel professionele als zelfgemaakte voorstellingen gaan. De leerling reflecteert in alle fasen van onderzoek en creatief werk. Tijdens het kijken naar en het beleven van theater wordt een beroep gedaan op zijn vermogen om te onderzoeken, maar ook bij het creëren en presenteren wordt daarop een beroep gedaan. Daarbij gaat de leerling experimenteren, stelt hij zich vragen en zoekt hij naar oplossingen.

In alle leergebieden komen de competenties zelfstandig werken en samenwerken integraal aan de orde. Bij culturele en creatieve activiteiten gaan kinderen in groepen of als hele klas aan het werk. Ook worden zij uitgedaagd om geheel zelfstandig een scène te maken. Tijdens creatief werk worden de leerlingen op vele ontwikkelgebieden aangesproken. Kinderen ontwikkelen hun mens- en wereldbeeld en hun historisch besef. Zij breiden hun woordenschat uit en ontwikkelen hun sociaal-emotionele vaardigheden. Hun creativiteit, talenten en meervoudige intelligenties worden aangesproken en versterkt. Kortom: drama is een rijk leergebied en sluit aan bij vaardigheden van de eenentwintigste eeuw zoals kritisch denken, probleemoplossend vermogen en creativiteit. Op het gebied van sociale competenties komen samenwerken, communicatie, sociale vaardigheden en culturele sensitiviteit aan de orde.

Naast de vijf culturele competenties – het receptief, het onderzoekend, het creërend, het presenterend en het reflectief vermogen – worden verschillende andere leergebieden integraal ontwikkeld, die hierna worden toegelicht.

Sociaal-emotioneel

Dramaonderwijs vraagt om competenties op sociaal-emotioneel gebied en kinderen ontwikkelen die competenties daarin ook. Tijdens het spelen van toneel leren kinderen in een gesimuleerde context om te gaan met hun emoties en rekening te houden met anderen. In een rollenspel leren zij naar de ander te kijken en zich in die ander in te leven.

Drama vraagt om samenwerking, zowel binnen als buiten het spel. De leerling draagt daaraan bij door zich te concentreren op het spel, door aandacht te hebben voor andermans spel en door respect te betonen voor de spelers. Spelen draagt bij aan zijn zelfvertrouwen. Hij wordt gezien en beseft dat hij belangrijk is voor het gehele werk. Al spelend leert hij de kinderen met wie hij speelt op een andere manier kennen en leert hij hen te accepteren en te waarderen door de positieve feedback die hij krijgt. Dit kan ook effectief zijn bij het leren oplossen van conflicten en bij het omgaan met pestgedrag.

Taalverwerving

Er bestaat een natuurlijke relatie tussen theater, literatuur en taal. Tijdens dramalessen wordt (kinder) literatuur gebruikt als inspiratiebron. Theaterteksten staan op de literatuurlijst en zijn goed te koppelen aan thema's die bijvoorbeeld centraal kunnen staan in de Kinderboekenweek.

Drama kan worden gebruikt in het taalonderwijs, onder andere voor het uitbreiden van de woordenschat. Bij het presenteren uiten leerlingen zich verbaal en non-verbaal. Zij leren taal en woorden sneller als zij die kunnen beleven.

Door drama leren kinderen ook verhalen te vertellen en teksten te schrijven, en krijgen zij inzicht in de opbouw van een verhaal, waarmee het logisch denken wordt gestimuleerd. Zo moeten zij nadenken over de volgorde van scènes en voorspellen wat er zou kunnen gaan gebeuren, wat nodig is om iets duidelijk te maken.

Geschiedenis

Drama gaat over levende geschiedenis en historische figuren. Kinderen raken geboeid door verhalen over mensen die in een bepaalde tijd op een bepaalde plek hebben geleefd.

Vooraf bij 'verhalen' kunnen er verbanden worden gelegd met het vak geschiedenis of met het leergebied Oriëntatie op jezelf en de wereld. De kinderen leren dat drama verschillende betekenissen kan hebben, die kunnen worden verbonden met de actualiteit. De klassieke verhalen en de grote thema's lenen zich vaak voor filosofische gesprekken.

Cultureel erfgoed

In het raamleerplan Cultureel Erfgoed wordt als kracht van Amsterdam zijn rijke geschiedenis en zijn kleurrijk leefklimaat genoemd.

Bij het verkennen van de culturele omgeving ontdekken kinderen de Amsterdamse rijkdom aan theater, van zowel amateurs als professionals, en aan theateropleidingen. Door de diversiteit aan gezelschappen, podia, festivals en broedplaatsen in hun eigen stadsdeel en de nationale feesten in de hoofdstad, kunnen zij er haast niet omheen.

Op de verschillende podia maken de kinderen kennis met een rijk aanbod van kindertheatervoorstellingen, die deels zijn gebaseerd op de verhalen, gedichten, liederen en sprookjes afkomstig van de 178 verschillende nationaliteiten in de stad. Drama draagt bij aan de bewustwording van identiteit en burgerschap.

De kinderen ontdekken niet alleen de diversiteit in het aanbod, maar ook dat zij verschillend naar dit aanbod kijken en het verschillend beleven. Dit betekent ook dat er moet worden gedifferentieerd in de inhoud van de lessen en in de invulling van de leerlijn.

5. Van raamleerplan naar leerdoelen

SLO, het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, zegt over doorlopende leerlijnen: 'het is belangrijk dat de leerling in het primair onderwijs zo min mogelijk overlap, breuken of lacunes in het leerproces ervaart' (bron: www.slo.nl). In de praktijk hebben educatieve activiteiten van scholen en culturele instellingen vaak een 'los-zand-karakter'. Ze staan op zichzelf en zijn onvoldoende ingebed in de visie en de structuur van het onderwijs. Door uit te gaan van leerlijnen kunnen leerkrachten de inhoud van een leergebied verdelen over de verschillende leerjaren, waardoor leerlingen kennis en vaardigheden opbouwen in dat leergebied. Als scholen deze leerlijnen volgen, kunnen zij bewust kiezen voor bepaalde culturele activiteiten.

Mocca heeft voor alle Amsterdamse basisscholen raamleerplannen opgesteld: vakgerichte kaders met veel ruimte voor de scholen om zelf invulling te geven aan het programma. Zij heeft cultuureducatieve competenties en leerdoelen geformuleerd, waarin de kennis, vaardigheden en houdingen zijn opgenomen die de basisschoolleerlingen van groep 1 tot en met 8 ontwikkelen. Zo nemen de leerlingen aan het einde van hun schoolloopbaan een rugzak met spelervaringen en theaterbagage mee naar het voortgezet onderwijs, alwaar zij hun kennis, vaardigheden en houdingen kunnen uitbreiden.

Bij de opzet van het raamleerplan is een indeling gemaakt in vier ontwikkelingsniveaus: het niveau van groep 1 en 2, van groep 3 en 4, van groep 5 en 6, en van groep 7 en 8. In de uitwerking zijn leerdoelen geformuleerd met een opbouw van het niveau naarmate het ontwikkelingsniveau hoger wordt. Voor alle competenties zijn de leerdoelen zo goed mogelijk afgestemd op de belevingswereld van de leerlingen. Scholen kunnen het raamleerplan vertalen in leerlijnen met eigen voorkeuren voor profielen en zij kunnen zelf bepalen waarop zij accenten willen leggen. Culturele instellingen en theatermakers kunnen de competenties en leerdoelen gebruiken om er hun cultuureducatieve programma's op te laten aansluiten. Zij kunnen hun programma's dan beter laten aansluiten bij de vraag van scholen en de ontwikkeling van de leerlingen en zij kunnen scholen dan ondersteunen met leerstofverrijkend aanbod.

6. Raamleerplan dramaonderwijs

Dit raamleerplan biedt een gestructureerde opbouw voor dramaonderwijs, gebaseerd op culturele competenties en vaardigheden die leerlingen zich eigen maken. Binnen de kaders van de leerdoelen stellen de school en de leerkrachten zelf het jaarprogramma samen. Zo kunnen zij binnen het reguliere programma kiezen voor bepaalde onderwerpen, vaardigheden en werkvormen. Bij het pedagogisch en didactisch handelen staat de leerling centraal en wordt rekening gehouden met zijn ervarings- en beleavingswereld en tempo. Verder wordt rekening gehouden met verschillen tussen leerlingen in leerstijlen, meervoudige intelligenties en met culturele diversiteit. Voor de uitvoering van het programma zal de leerkracht in eerste instantie gebruikmaken van de eigen expertise en die van collega's. Indien wenselijk kan hij de eigen vakleerkracht drama of een deskundige van buiten benaderen voor advies of voor het geven van lessen en workshops. Afhankelijk van de visie en beleidsopties, de leerlingenpopulatie en de mogelijkheden binnen school kan de school accenten leggen binnen de leerlijn drama. Zo kan worden gefocust op taalverwerving en vergroting van de woordenschat, op sociaal-emotionele vaardigheden, op talentontwikkeling of op samenwerking met vakdocenten en culturele partners in Amsterdam.

Voorbeelden van focus op taalontwikkeling; talentontwikkeling en sociale emotionele vaardigheden

- Een school die belang hecht aan het ontwikkelen van sociaal-emotionele vaardigheden kan drama inzetten als middel om deze vaardigheden te trainen. Vragen als “hoe ga ik om met pesten?” en “wat doet groepsdruk met me?” worden in rollenspellen onderzocht. Als aan het stellen van deze vragen een bezoek aan een voorstelling wordt gekoppeld over hetzelfde thema, draagt dit ertoe bij dat een kind gaat nadenken over zijn positie.
- Aandacht voor talentontwikkeling benadert drama als creatieve kunstvorm. De nadruk ligt op het ontwikkelen van de vaardigheden waarover een speler, theatermaker, schrijver, decorbouwer of technicus moet beschikken en op het toewerken naar een eindpresentatie. Zo kunnen de leerlingen zich op hun talenten richten en leren zij wat er zich tussen de coulissen afspeelt. In Amsterdam, met zijn vele broedplaatsen en verschillende kunstopleidingen, kunnen scholen vormgeven aan talentontwikkeling door co-creaties aan te gaan met vaste culturele partners in de stad. Het culturele klimaat in de stad biedt de ruimte om talenten van kinderen te ontdekken en hen in de ontwikkeling van die talenten te begeleiden. Dit klimaat geeft ook de mogelijkheid om een cross-over te maken naar andere disciplines als film, dans, Nederlands, muziek of beeldende kunst.
- Drama kan gericht worden ingezet bij het uitbreiden van de woordenschat door vooraf geselecteerde woorden aan te laten sluiten op de taalmethode van de school. De nieuwe woorden worden via spelsituaties uitgespeeld en in een betekenisvolle context actief ‘eigen gemaakt’. In deze activerende didactiek voor woordenschatonderwijs gaan spelplezier en het vergroten van zelfvertrouwen om zich uit te drukken samen met het vergroten van de woordenschat.
(Bron: De Lindenberg huis voor de kunsten, Nijmegen)

Voor concrete opdrachten is een scala aan thema's en bronnen beschikbaar. Zo kan de inhoud van de lessen aansluiten bij de leerstof, bij de actualiteit, bij schoolthema's, bij kunstprojecten, bij de ervaringswereld van leerlingen, bij rituelen, bij vieringen, bij de passie en het vakmanschap van kunstenaars en vakdocenten enzovoort. Uit een inventarisatie onder basisscholen blijkt dat de meeste scholen uit diverse bronnen putten om inspiratie op te doen voor de dramalessen en om aan projecten en lesopdrachten te komen. Sommige scholen gebruiken methodes voor dramaonderwijs, zoals het lespakket *Moet je doen* of de dramamethode voor het basisonderwijs *Petje af voor Hoedje op*. Andere scholen gebruiken vakliteratuur, bijvoorbeeld de boeken *Kijk op spel. Drama voor de Pabo* van H. de Nooij of *Drama in de hoofdrol* van Etje Heijdanus en Ton van der Jagt of *Speel je wijs* van Irma Smegen. Via internet sprokkelen leerkrachten lesideeën bijeen (www.dramaonline.nl) en daarnaast gebruiken zij YouTube-filmpjes als inspiratiebron.

Toelichting vakgebied drama

Drama kent een grote diversiteit aan uitingsvormen, zoals pantomime, toneel, beeldend theater, theatersport, hoorspel, cabaret, circus, musical, living statue, bewegingstheater, poppentheater, videoclip en film.

Door het volgen van de leerlijn drama ontwikkelen leerlingen spelkwaliteiten, opdat zij een spelscène kunnen ontwerpen en vormgeven en theateraal kunnen presenteren.

Kenmerkend voor drama is het doorlopen van een creatief proces, waarbij wordt gewerkt met de vijf spelelementen van dramaonderwijs, de vijf W's. Gedurende de schoolperiode worden deze spelelementen in fases geïntroduceerd, opgebouwd en geïntensiveerd.

Veel spelvormen kunnen op alle leeftijden worden gebruikt, waarbij de uitwerking wordt afgestemd op het niveau, de spelontwikkeling en de diversiteit binnen de groep. De volgende spelvormen kunnen aan bod komen: vertelpantomime, poppen- en schimmenspel, tableau vivant, mimespel, rollenspel, improvisatiespelen, vertelkunst, voordracht of teksttoneel.

Bij de dramalessen is de hele groep afwisselend actief als speler of als publiek. In de onderbouw kan de leerkracht een actieve bijdrage leveren door zelf mee te spelen of door iets te vertellen wat de kinderen dan moeten uitbeelden. In de midden- en bovenbouw kunnen de leerlingen zelfstandig aan de slag met opdrachten en heeft de leerkracht meer de rol van inspirator en coach. Werken met groepsopdrachten kan worden afgewisseld met werken in subgroepen.

Vanuit de dynamiek in de les ontstaan vaak emotionele, humoristische en fantasierijke spelmomenten die kinderen samen beleven en uiten. Wanneer leerlingen regelmatig 'aan drama doen' groeien hun zelfvertrouwen en zelfbewustzijn en krijgen zij ook meer vertrouwen in elkaar. Door te spelen verbeteren zij hun vaardigheden op het gebied van spreken en presenteren. Bij het presenteren kunnen zij gericht gebruik maken van spanning, volume, articulatie, intonatie, tempo, emotie en intentie.

Door de doorlopende leerlijn te volgen wordt drama een 'inspirerend en natuurlijk' deel van het onderwijs en ontwikkelen de leerlingen verschillende competenties in het vak. Dit raamplan is bewust ruim opgezet en biedt veel vrijheid voor de school en de leerkracht om invulling te geven aan dramaonderwijs.

6.1 Raamleerplan dramaonderwijs, groep 1 en 2 (4 - 6 jaar)

Competentie	Leerdoelen drama
Receptief vermogen	De leerling kan kijken en luisteren naar een vertelling, een poppenspel of een toneelspel. De leerling ervaart de sensatie van een optreden. De leerling ervaart gevoelens en fantasieën bij toneelspel van anderen.
Onderzoekend vermogen	De leerling kan experimenteren met soorten gebaar, beweging, mimiek, klank en stem. De leerling kan ervaringen uit zijn leefwereld benoemen en verbeelden. De leerling ervaart het gebruik van theatrale middelen, zoals kostuums, poppen en spelattributen.
Creërend vermogen	De leerling beleeft plezier bij het fantaseren vanuit een verhaal, een liedje, een voorwerp of een gebeurtenis, en kan in woord en gebaar uiting geven aan zijn fantasieën. De leerling kan meespelen in spelvormen als improvisatie, vertelpantomime en tableau vivant. De leerling kan een verhaal bedenken en gebruikmaken van de spelelementen Wie en Wat. De leerling kan enkele emoties uitbeelden door stem, mimiek en beweging. De leerling kan improviseren en kenmerken van een rol kort vasthouden.
Reflectief vermogen	De leerling kan vertellen wat hij ziet, hoort en beleeft bij het kijken naar toneelspel. De leerling kan enkele rollen herkennen en benoemen. De leerling kan uitgebeelde uitdrukkingen en emoties herkennen en benoemen.
Presenterend vermogen	Onder begeleiding kan de leerling met medeleerlingen een zelfgemaakt toneelstukje presenteren voor klasgenoten.

6.2 Raamleerplan dramaonderwijs, groep 3 en 4 (6 – 8 jaar)

Competentie	Leerdoelen drama
Receptief vermogen	De leerling ervaart plezier bij het kijken en het uitbeelden van eigen spel. De leerling ervaart de sensatie van een optreden. De leerling herkent het verschil tussen toneelspel en werkelijkheid. De leerling herkent het gebruik van theatrale middelen.
Onderzoekend vermogen	De leerling kan zelfstandig in groepjes een verhaal met personages bedenken en vormgeven door middel van spel. De leerling kan experimenteren met verschillende spelvormen als bewegingsspel, tableau vivant, improvisatie, pantomime. De leerling kan improviseren met kostuums, spelattributen, poppen en muziek. De leerling kan verschillende spelvormen benoemen.
Creërend vermogen	De leerling kent het onderscheid tussen zichzelf en een personage. De leerling kan zijn verbeeldingskracht gebruiken voor inleving en het vormgeven van een personage. De leerling kan zijn lichaam, stem, houding, mimiek, taal en emotie inzetten bij het spelen. De leerling kent de spelelementen Wie, Wat en Waar en kan ze hanteren in spelsituaties. De leerling kan kenmerken van een rol vasthouden en van daaruit samenspelen. De leerling heeft kennis van de begrippen begin, plot en slot van een scène en kan een chronologische opbouw hanteren bij het ontwerpen van een scène of reeks scènes.
Reflectief vermogen	De leerling kan benoemen wat hij ziet, denkt en beleeft bij het kijken naar toneelspel. De leerling kan persoonlijke interpretatie geven van eigen spel en dat van anderen en kan daarbij verschillende emoties benoemen. De leerling kan vertellen over zijn ervaring van het proces van oefenen, repeteren en spelen. De leerling kan spelelementen als Wie, Wat en Waar herkennen en benoemen.
Presenterend vermogen	De leerling kan met medeleerlingen een voorstelling maken en tonen voor groepsgenoten en ouders.

6.3 Raamleerplan dramaonderwijs, groep 5 en 6 (8 – 10 jaar)

Competentie	Leerdoelen drama
Receptief vermogen	De leerling ervaart dat hij zich vrij kan uiten in spel en geniet van het zelf spelen. De leerling kan genieten van kijken en luisteren naar spel van anderen. De leerling kan kijken en luisteren naar een professionele theatervoorstelling of vertelling. De leerling beleeft gehanteerde spelelementen en theatrale middelen. De leerling gaat als toeschouwer met respect om met theater.
Onderzoekend vermogen	De leerling kan zelfstandig een spelopdracht voorbereiden en uitvoeren. De leerling kan experimenteren met verschillende spelvormen en theatrale middelen. De leerling kan vanuit een conflict of gebeurtenis meerdere verhaallijnen bedenken. De leerling kent verschillende uitingsvormen van drama en kan deze verbinden met culturele en religieuze verhalen en tradities.
Creërend vermogen	De leerling kent het onderscheid tussen zichzelf en een personage, tussen de alledaagse werkelijkheid en spel. De leerling kan een rol aannemen en deze vormgeven met gebruik van emoties en karakteristieke eigenschappen. De leerling kan improviseren en zijn fantasie gebruiken als hij vormgeeft aan een rol. De leerling kan het begin, de spanningsopbouw en einde van een scène bewust hanteren. De leerling kan zijn aandacht richten op zijn rol en zijn medespelers, en dit vasthouden. De leerling kan regieaanwijzingen ontvangen, geven en toepassen. De leerling kent de spelelementen Wie, Wat, Waar en Wanneer, en kan deze toepassen en vasthouden gedurende de scène. De leerling kent de werking van theatrale hulpmiddelen, zoals kostuum, licht en geluid, waarmee een verhaal met personages kan worden vormgegeven.
Reflectief vermogen	De leerling kan betekenis geven aan wat hij ziet, denkt en beleeft bij het kijken naar toneelspel. De leerling kan reflecteren op eigen spel en op gemaakte keuzes in het maakproces. De leerling kan spelelementen als Wie, Wat en Waar benoemen en de kwaliteit van de uitdrukkingsvormen interpreteren m.b.t. houding, stem, taal, beweging, mimiek. De leerling kan feedback geven op het spel van de ander en dat op eigen spel ontvangen en toepassen.
Presenterend vermogen	De leerling kan solo of samen met medeleerlingen een spelscène vormgeven en uitvoeren voor publiek. De leerling weet hoe hij zichtbaar en verstaanbaar kan toneelspelen voor het publiek.

6.4 Raamleerplan dramaonderwijs, groep 7 en 8 (10 - 12 jaar)

Competentie	Leerdoelen drama
Receptief vermogen	De leerling kan een voorstelling ervaren en er betekenis aan geven. De leerling is ontvankelijk voor informatie uit de buitenwereld en verwerkt dat in zijn spel. De leerling ervaart en beleeft de magie van een professionele voorstelling. De leerling ervaart het onderscheid tussen zelf gespeeld en professioneel toneel. De leerling kan theatrale spelvormen en middelen onderscheiden en benoemen. De leerling kan een verhaal of toneelstuk in zijn tijd en context plaatsen.
Onderzoekend vermogen	De leerling kan informatie over cultuuruitingen zoeken en vertalen naar eigen werk. De leerling kan onderbouwde keuzes maken voor het creëren van een toneelstuk. De leerling kan andere kunstdisciplines gericht inzetten bij het vormgeven van theater. De leerling kan gericht experimenteren met spelelementen, spelvormen en theatrale middelen. De leerling kan onderzoek doen naar theatermakers, soorten theater, het maakproces, drama uit andere tijden en aspecten hiervan toepassen bij de eigen presentatie. De leerling kent enkele aan theater gerelateerde beroepen, groepen en podia in de regio. De leerling kent mogelijkheden van toneel als vrijetijdsbesteding en beroepsuitoefening. De leerling kan de betekenis van een toneelstuk plaatsen in een maatschappelijke en historische context.

Creërend vermogen	De leerling kan zijn verbeeldingskracht gebruiken voor het vormgeven van een personage. De leerling kent de betekenis van rolopbouw, houding, gebaar, emotie, stem, taal, ritme en mimiek en kan deze hanteren bij het spelen van personages en scènes. De leerling kan gericht experimenteren met spelvaardigheden en meerdere oplossingen bedenken. De leerling kan zich focussen op zijn spel en zijn rol. De leerling weet met respect om te gaan met theater in de rol van publiek. De leerling kent de spelelementen Wie, Wat, Waar, Wanneer, Waarom en kan deze betekenis geven en hanteren. De leerling kan het begin, midden, climax en einde van een toneelstuk betekenis- en vormgeven. De leerling kan een verhaal bedenken, uitwerken in scènes en vormgeven. De leerling kent de werking van theatrale middelen, zoals licht, kostuum, geluid, decor, rekwisieten en kan deze gericht inzetten om een verhaal, tekst of idee vorm te geven. De leerling kan regieaanwijzingen geven en toepassen bij acteren, de mise-en-scène en daardoor werken aan kwaliteitsverbetering .
Reflectief vermogen	De leerling kan vertellen over zijn eigen spel en hoe hij dat heeft beleefd, en over de keuzes die hij in het maakproces heeft gemaakt. De leerling kan kenmerken van voorstellingen herkennen, benoemen en interpreteren aan de hand van zijn begrippenkennis over gebruikte vormgevingsmiddelen, speelstijlen en spelelementen. De leerling kan deelnemen aan een filosofisch gesprek naar aanleiding van een voorstelling. De leerling kan verbanden leggen tussen de voorstelling, zichzelf, en de wereld om hem heen. De leerling kan reflecteren op een professionele voorstelling en vragen stellen over de betekenis en het maakproces. De leerling kan feedback geven op het spel van anderen en feedback op eigen spel ontvangen en toepassen.
Presenterend vermogen	De leerling kan solo of samen met medeleerlingen een theatervoorstelling vormgeven en uitvoeren voor publiek. De leerling kan zijn stem, mimiek en lichaam theatraal gebruiken. Bij het spelen voor publiek kan de leerling gericht licht, geluid en mise-en-scène hanteren. De leerling kan een verhaal, toneelstuk of filmscenario presenteren via de digitale media zoals digibord en YouTube. De leerling heeft inzicht in zijn aandeel binnen het werkproces en kan een zelfstandige bijdrage leveren aan het ontwikkelen van een gezamenlijke voorstelling. De leerling kan reflecteren op een theaterbezoek met de daar geldende gedragsregels.

Geraadpleegde bronnen

De kerndoelen Basisonderwijs

Publicatie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
2006

Kunstzinnige oriëntatie

Tussendoelen en leerlijnen

Taal en spel (drama)

SLO 2001

tule.slo.nl

Leerplankader kunstzinnige oriëntatie

Primair onderwijs

Leerlijn_20 Drama

SLO 2014

www.kunstzinnigeorientatie.slo.nl

Doorlopende leerlijn kunst- en cultuureducatie voor het primair onderwijs

Leerlijn Drama

Lindenberg Huis voor de Kunsten

2011

KunstID Leerlijnen

diverse auteurs

SKVR 2012

Kennisbasis lerarenopleiding basisonderwijs, dans en drama

diverse auteurs

HBO raad

vereniging van Hogescholen 2012

Cultuur in de spiegel, naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs

Barend van Heusden

RUG en SLO 2010

www.cultuurindespiegel.nl

De planken op: theater maken in het basisonderwijs

Holger de Nooij

Wolters-Noordhoff 2007

Drama is de kunst

Handboek voor dramadocenten

Lidwine Janssens

IT&FB 1998

Rondetafelgesprek theatereducatie

2011-2012 Mocca

Colofon

Met dank aan:

• Ontwikkelgroep

Marjan van Os	<i>Vakleerkracht SBO Universum</i>
Ingeborg de Lange	<i>Vakleerkracht Kunstmagneetschool De Kraal</i>
Mieke Renes	<i>Vakleerkracht Willemsparkschool</i>
Yvonne Bokman	<i>Vakleerkracht Pro Regeschool</i>
Marjon Tichelaar	<i>Theatermaker, dramadocent, Hagedis</i>
Martien Langman	<i>Educatie De Toneelmakerij</i>
Thea Pruim	<i>Directeur Theatraal IJburg</i>
Toos Raeijmaekers	<i>Hoofd educatie Theater de Krakeling</i>
Elze van der Steen	<i>Hoofd educatie Stadsschouwburg Amsterdam</i>
Simone Roerig	<i>Theaterdocent Stadsschouwburg Amsterdam</i>
Angela van de Kar	<i>Dramadocent Tisanka, Theater in School</i>
Vivian Lampe	<i>Directeur Amsterdamse JeugdteJaterschool</i>
Marion Visser	<i>Hoofd educatie Bijlmer Parktheater</i>

• Adviesgroep

Rudy Elmans	<i>Adviseur cultuureducatie kunst-werkt</i>
Corina Lok	<i>Docent Master Kunsteducatie, Theaterdocentopleiding AHK</i>
Melissa Bremmer	<i>Onderwijskundige Master Kunsteducatie AHK</i>

Vormgeving:	Francien van Maasdijk
Eindredactie:	Pieter van den Hout
Illustraties:	Valentine Edelmann (kleurenillustraties) en Olivia Glebbeek (zwart/wit illustraties)